

Antike im Mittelalter», Deutsche Rundschau 1896—7. 287. l.). De hogy mily nagy kincs rejlik a Metamorphosesban, maga Csengeri adja tudunkra előszavában. a hol imígy szól: «Annak az egy keretbe szedett tarka mondakincsnek, a mely Ovidius Metamorphosesában van lerakva, mind tartalom, mind belső forma tekintetében nagy világirodalmi jelentősége van. Tartalmilag a mythologiai tudás egész tárháza e költemény, más részről az első, a mely a mythologia alakjait valóban leszállítva az Olymposról, örök emberiekké teszi s a klasszikus mythológiát a romantika javára kizsákmányolja. Belső forma tekintetében pedig, a melylyel arra nyújt példát, mikép fűzhet össze a költő heterogén elemeket is egy legalább külsőleg egységes egészbe, mintaképe lett a Decameronéknak, Canterbury-regéknek, Mulatságos Napoknak s az e nembe tartozó költeményeknek. Ezért a Metamorphoses olvasása az irodalmi okulásra nézve igen gyümölcsöző lehet, s azt hiszem, az új tanterv készítői e szempontra is gondoltak, mikor a régibb iskola e kedvelt auctorát fölelevenítették, ámbár Ovidiust a könnyed nyelv és mesteri verselés is méltán ajánlja».

Ezek a sorok jellemzik legjobban a Csengeri Ovidiusának szellemét s pendítik meg azt a hangot, mely a legtalálóbbs bevezetés műveinek olvasásához. Azért azt ajánlom minden kartársamnak: tolle, lege.

A könyv kiállítása csinos, ára nem sok.

BÓNISS JUSZTIN.

Válasz dr. Szterényi Hugónak — *Vángel Jenő* dr. «Nagy Képes Természetráj a hazai művelt közönség számára» czímű munkáról írt ismertetésére.

Szterényi Hugó dr. úr Nagy Képes Természetráj czímű munkánkat sziveskedett e folyóirat januáriusi számában (51—60. old.) megbírálni. Ismertetését epés reflexiókkal és sértő, gúnyolódó megjegyzésekkel kísérte, anélkül azonban, hogy hevenyében odavetett állításait iparkodott volna tényekkel is igazolni, vagy az olvasót ítéletének helyességéről és alaposságáról bármiképen is meggyőzni. Ez az oka, hogy bírálata nem érdemli meg a «bírálat» szót; nem bírálat az, de nem is «ismertetés», hanem inkább egy szenvedélyes léleknek kirohanása, elmefuttatása. A bíráló úr ugyanis absolute semmit sem bizonyított, semmit sem czáfol, hanem csak minden rend és logikai összefüggés nélkül egyes gondolatokat, egyéni megjegyzéseket tesz papirosra és munkánkából jól-rosszul kiszakított részleteket idéz derűre-borura.

Ezen körülmény felmentene ugyan bennünket minden reflektálástól, de ismertetésének hangja, továbbá azon mód, a melylyel Szterényi úr munkánkat pellengérré állítani iparkodik, különösen pedig a nem odavaló és legnagyobb részt a szerzők személyét kereső megjegyzései kész-

tetnek bennünket arra, hogy a szemünk közé vágott gyomot visszadobjuk és hogy vádjait úgy külön-külön, mint a maguk összeségében a leghatározottabban visszaautsítsuk.

Válaszunkban tárgyilagosak, higgadtak s a mellett főleg rövidek leszünk, mert hiszen írhatnánk bármit és bámennyit is álláspontunk felvilágosítására és támogatására, Sztérényi úr azt szó nélkül úgy sem hagyná. A hazafiság és tudományosság szent palladiuma alatt felépített subjectivitás bátyái közé menekülne és onnét szórná felénk szikrázó megjegyzéseit és gúnyolódó észrevételeit.

Midőn Matthes Ferencz «*Illustrierte Naturgeschichte der drei Reiche für Schule und Haus*» czímű minkájának a hazai viszonyoknak megfelelő átdolgozását elvállaltuk, jól éreztük magunkban az átdolgozás nehézségeit. Legyen meggyőződve a bíráló úr, nem rohantunk — cserebogár módjára — egyenesen a falnak, hanem igenis iparkodtunk a hazai természetrajzi munkákat alaposan áttanulmányozni és az azokban foglalt adatokat lehetőség szerint teljesen felhasználni. Különösen áll ez az állattani részre nézve, a mely az összes hazai adatok felhasználásával készült összefoglaló, népszerű zoologiai compendiumot képez. E részben — bármennyire is állítja az ellenkezőt Sztérényi úr — Magyarország állatvilága, különösen a gerincesek lehetőleg teljesen vannak bemutatva. Kivételt csakis az emlősök, még pedig a denevérek tesznek; ennek egyedüli oka pedig az, hogy a hazai denevérekkel a legujabb időkgig* senki sem foglalkozott kritikailag, így tehát az irodalmunkban található kétes, egymásnak ellentmondó adatokat nem lehetett értékesíteni. Különben itt is 22 faj közül 8-at említettünk fel s így Sztérényi úr azon állítása, mely szerint könyvünkben «egészen közönséges fajok hiányoznának», üres ráfogásnál nem egyéb.

A növény- és ásványtani rész — mint az előszóban is határozottan kiemeltük — általában megegyezik az eredeti német kiadás szövegével, csak hogy jóval rövidebb. Ez kitetszik abból is, hogy e részek az eredeti német kiadásban 168 oldalra terjednek, a magyar kiadásban pedig csak 96 oldalt tesznek ki, vagyis a tárgyalás ez utóbbiban 72 oldallal, majdnem felével rövidebb.

Sztérényi úr Matthes könyvét ötödrendűnek minősíti. Azt készségesen elismerjük, hogy az nem a legjelesebb német összefoglaló természetrajzi munkák közé tartozik, de ötödrendűségét határozottan tagadjuk, mert Sztérényi úr állításának ellenkezőjéről tesznek tanúságot a róla megjelent német bírálatok és ismertetések; egyébként a munka Német-

* Legújabb időben (1900 január 22-én) terjesztette elő a magyarországi denevérekre vonatkozó vizsgálatainak eredményeit Méheliy L. a tud. akadémiában.

országban szépen megfelelt céljának és ennek alapján igen elterjedt. Bizonyára nem terjedt volna el oly nagyon, ha nem lenne jó és minden hibája mellett használható. Az pedig, hogy a kiadó czéget bármely úton, módon félrevezettük volna, vagy megkárosítottuk volna, azt leghatározottabban tagadjuk. Ebben egyedüli ítélkező faktor csakis a kiadó cég, nem pedig Sztérényi úr, a ki egyáltalában nem tudja, hogy a munka minő körülmények és viszonyok közt készült; ép azért ehhez a kérdéshez nem is szólhat hozzá. Hogy az állattani résznél miért van *** alatt dr. Vángel Jenő, az igen természetes, mert ezen rész — kivéve a bevezetést, az embert, és részben az emlősöket tárgyaló szakaszokat — nem Matthes munkája, de nem is egészen önálló, mert főleg a magyar természetbuvárok és írók munkái nyomán van összeállítva. Ez az oka tehát annak, hogy nem lehetett oda nyomatni: «írta: Matthes», de meg azt sem: «írta: dr. Vángel Jenő». A növény- és ásványtani résznél ott van, hogy Matthes nyomán átdolgozva készült. Úgy hiszszük itt nem az a fő, hogy ezen két részt dr. Seemayer fordította, hanem az, hogy könyvünk növény és ásványtani része Matthes-írta dolgokat foglal magában. Különben is — azt hiszszük — Seemayert nem érheti a szerénytelenség vádja, ha megjegyzi, hogy már számos tudományos értekezést (Természetrajzi Füzetek, Földtani Közlöny stb.) fordított magyarból németre és viszont, ebbeli jártasságát szakkörök is elismerik és méltányolják. És ha Seemayer még eddig ásvány- és növénytani ismereteinek irodalmilag nem is adta «fényes» tanujelét, az a dolog lényegén mit sem változtat s egyedül ezért, Sztérényi úr kivételével, senki sem hozakodott volna elő a tudatlanság vádjával, mert mindenki tudja, hogy ethnographus valaki csak úgy lehet, ha teljes természetrajzi ismeretei vannak. Úgy hiszszük, ez állítás feltétlen helyességét Sztérényi úr is elismeri, ép azért kár volt neki még ebbe is belekapaszkodni.

Az állattani rész ismertetésénél mindenek előtt felemlíti, hogy a munka tele van súlyos természetű tárgyi hibákkal, a melyekkel azonban röviden végezhet, mert Méhely Lajos «A magyar zoológia érdekében» című kritikai füzetében eléggé szellőztette azokat. Erre nézve megjegyezhetjük, hogy e kritikai füzetre egyikünk (dr. Vángel) már régen írt választ (Válasz Méhely L., A magyar zoológia érdekében cz. kritikai füzetére, Budapest, 1899. (Athenæum) 8°, 1—29. old.), sőt erre Méhely L. viszonzása (Még egy hang a magyar zoológia érdekében. Budapest, 1900. (Hornyánszky V.) 8°, 1—39. old.) következett, a mire dr. Vángel Jenő tollából újabb válasz (Utolsó szó. — Budapest, 1900. (Athenæum) 8°, 1—41. old.) jelent meg. E válaszokban dr. Vángel irodalmi forrásmunkákra hivatkozva és állításait tényekkel támogatva kimutatta, hogy Méhely úr megjegyzései tárgyaltalanok. Kézzelfoghatólag kimutatta, hogy kifogásai: «1. A szövegből kihagyott egyes részletek nem helyes értel-

mezésének eredményei. 2. Elenyésző csekélységek, melyek legrosszabb esetben hiányoknak, de semmiesetre sem tárgyi hibáknak tudhatók be. 3. Sajtóhibák, melyeket a bíráló úr valódi tárgyi hibáknak tüntetett fel» (28. old.). Szterényi úr ugyanazon részeket kifogásolja bírálatában, mint Méhely úr, ezért azok ismételt megezáfolásába nem bocsátkozhatunk, hanem egyszerűen az olvasó figyelmét a fentebb említett füzetekre hívjuk fel. Lásson mindenki a saját szemével! Egyet azonban nem hagyhatunk említés nélkül. Isten látja lelkünket, nem szívesen teszszük, de lehetetlen Méhely úr bírálata és Szterényi úr ismertetése között rokonságot nem látni. Ismételjük, hogy ez csak a mi saját szerény véleményünk; s helyességének megítélését nyugodtan bizhatjuk az elfogulatlan érdeklődők ítéletére.

Ha munkánkban helyenkint egy-egy sajtóhiba maradt benn, azt hibául felróni — legalább is nem illő dolog. Tekintetbe kell venni, hogy munkánkban körülbelül 320,000 szó van, melyek nagy része technicus-terminus s így bizony — könnyen elképzelhető — a legnagyobb elővigyázat mellett is előfordulhat a szövegben egy-egy sajtóhiba, esetleg súlyosabb természetű is. Különben kérdem, hol van könyv sajtóhiba nélkül? Ám, a jóhiszemű bíráló nem szokott sajtóhibákra vadászni és azokba kapaszkodni. Az ilyen bírálat, bármilyen tudományosnak lássék is, homokra van építve és csak ignotos fallit.

Szterényi úr azután az állattani rész megírásának pongyolaságát igyekszik bemutatni és a szövegből jól, vagy rosszul kiszakított mondatokkal, illetőleg mondatrészletekkel akarja állítását igazolni. E szemelvényeket csupán csak az emlősök szakaszából veszi. Megengedjük, hogy e mondások így az eredeti szövegből kikapva esetleg furcsáknak tetszenek, de azt egész határozottan kétségbe vonjuk, hogy helytelenek, rosszak és megrovandók lennének. Az idézett részletek mind az eredeti német munkából valók; és ha az állatok életjelenségeinek ismertetésénél az ember tolla alá esetleg egy-egy pleonasmus, blasphemia, vagy anthropomorphizálás is csúszik, azt hibának felróni, vagy abból, «a szerző ízléstelenségére, naivságára» következtetni nem lehet. Szterényi úr bizonyára olvasta már Brehm örök szép leírásait, vagy más neves szerzők népszerű munkáit és ezekben bizony minduntalan találkozhatik az ember hasonló kifejezésekkel. De tovább megyünk! Maga Szterényi úr sem mentes az ilyenektől, mert akkor nem írna — még pedig középiskolák alsó osztályai számára írt természetrajzában * ilyeneket: «A kutya szendereg» (37. old.). «A kutya szalmiak szesztől, a kölni víztől és egyéb illatszerektől való-

* Természetrajz. I. kötet. Budapest, 1899. — Növénytan, második kiadás. Budapest, 1898.

sággal iszonyodik» (86. old.). «A ló csupa élénkség, csupa tűz (talán az omnibusz ló is?!» (44. old.). «Szemfogra a lónak szüksége nincsen» (46. old.). «Az ember gyomra egyszerű, *hártyás* tömlő» (50. old.). «Nincs falusi gazda, a ki *házában* disznót ne tartana» (53. old.). «A *kecske bőre kitünő keztyűbőr*» (53. old.). «Hogy a nyul felső ajka rágcsálás közben meg ne sérüljön — hasadt» (85. old.). «A szembogár (t. i. egy lyuk) köralakuvá tágul» (41. old.). «A macska ebfogai mint török működnek, mélyen behatolnak az áldozat testébe és hirtelen(?) ölnek» (41. old.). «A disznó *metszőfogaival* veszi fel a földről a gilisztát» (54. old.). «Az anyajuh = birka» (51. old.). «Hogy a szarvasmarha ujjai a sok járás, a sok állás közben meg ne sérüljenek, meg ne *fájduljanak*, kemény csülökbe (patába) vannak burkolva» (49. old.); a kakas = *hízott kappan* (134. l.) stb.

Mindezek egy kicsit nagyobb «pongyolaságok», mint azok, melyeket munkánkából idéz. Szterényi úr kifogásai, a melyekkel még a szórszálakat is kihegyesíteni iparkodik, bizonyos magyar közmondásokat juttatnak eszünkbe, de azok közlését, úgy hiszszük — mint könnyen kitálhatókat — bátran mellőzhetjük.

Áttérve a növény- és ásványtani részre tett kifogásokra és észrevételekre, mindenekelőtt a színes táblákkal és szövegközi ábrákkal kell általánosan foglalkoznunk, mint a melyek — Szterényi úr szerint — «selejtes, csunya és művészietlen» képek. Nagyon sajnáljuk, de ebben sem érthetünk teljesen egyet a bíráló úrral, mert ép úgy a táblák, mint az ábrák legnagyobb részt jók és csinosak. Ha akad is soraikban egy-két kép, a mely nem megfelelő, azért az összeseket elítélni, legalább is mérész dolog. Különbén itt Szterényi úrról is lehetne és talán több joggal mondani olyfélétt, a mit ő mond Seemayerről, hogy Szt. úr lehet «jeles tanár» és «kiváló pædagogus», de művészi hajlamainak és ízlésének tanujelét még mindeddig nem adta. Állításunk igazolására nézve hivatkozhatunk tankönyveire. Ezek közül a legújabbat is olyan képekkel nyomorította meg, melyekre csakis a legmerészebb fantáziával lehet rámondani, hogy tulajdonképpen mit is akarnak ábrázolni. Ilyenek pl. a gömbölyű szilva, kajszinbaraczk, dió, füge, aszott kóró termése, májusi gyöngyvirág, illatos ibolya stb. Bizonyára a tanulók ezért «vidulnak fel látásukon». (Előszó 2. old.)

Majdnem három nyomtatott oldalra terjed azon állítólagos hibák, kiszakított részletek felsorolása, a melyekben Szterényi úr jószántából gyönyörködhetünk. Ha e kifogásokat, helyesebben mondva: idézeteket jobban szemügyre vesszük, mindjárt azon meggyőződésre jutunk, hogy azok legtöbbje minden megjegyzés és minden rend nélkül van odadobva. Ezt Szterényi úr nyilván azon hiszemben tette, hogy a jó bírálat is úgy terem, mint az ő könyvében — bocsánat a triviális hasonlatért — az

ízletes hurka és kolbász. Sztérényi úr ugyanis erre vonatkozólag a következő épületes magyarázatot adja: «A gazda a disznó beleit vagdalt hússal és *egyebekkel* tölti meg és van kolbásza, hurkája» (54. old.). Így gondolkozott Sztérényi úr a bírálat megírásánál is. Egyszerűen lapokat töltött meg kivagdalt részletekkel, állítólagos hibákkal és más *egyebekkel* és . . . készen lett a bírálata. Azonban Sztérényi úr nagyon téved, ha azt hiszi, hogy ilyen alapos eljárással maradandó hatás érhető el.

A felhozott kifogások egy részét, mint tárgyi hibát tüntette fel Sztérényi úr, de ezek tényleg nem tárgyi hibák, legfeljebb elenyésző csekélységek, tehát egyáltalában nem olyan súlyos természetűek, hogy azokon valaki — jóhiszeműleg — megbotránkoznék. A művelt közönség számára írt munkában egyes helyeken jogosan el lehetett tekintenünk a szigoruan tudományos tárgyalástól és leírástól; és ha a nehezebben megmagyarázható részletekben esetleg a stílus zavarosnak látszanék is, azért munkánkat valóban kár «szégyennek és kész veszedelemnek» mondani. Gondolja meg Sztérényi úr, hogy ő is reászorulhat az elnézésre, a mikor ilyeneket ír: «A tiszafa termése *bogyó*» (57. old.). «A karácsonyfa *nem egész fa*, hanem a fenyőfának kisebb-nagyobb, *vékonyabb-vastagabb ága*» (61. old.). «A keleti tujafának *szárnyas magva van*» (56. old.). «A régi dió magja *megolajosodik*» (9. old.). «A fekete csicsókának *bogyója mérges*» stb. stb.

A kifogások másik része pedig könyvünkől kikapott részletekre vonatkozik; ezen részletek így hiányosan kikapkodva talán helyteleneknek látszanak, de az eredeti szöveggel kiegészítve nem. A bírálatnak és ismertetésnek ezen újabb módja, a melyet Sztérényi úr iparkodik meghonosítani, egyáltalában nem mondható igazoltnak, mert ez a mód egyedül csak arra való, hogy az olvasót tévuttra vezesse. Nagyon is eltérnének a tárgytól, ha Sztérényi úr kifogásait, helyesebben mondva: könyvünkől kiírt idézeteinek mivoltát, lényegét külön-külön egyenkint iparkodnánk meghatározni és azokra tárgyilagosan felelni. Különb is a bíráló kötelessége lett volna megmagyarázni, hogy mi az, a mit ő az illető idézetben hibának tart; a laikus olvasó így nem ért a bírálatból semmit, legfennebb elhiszi, hogy a mi hibának van idézve, az csakugyan hiba, mert Szt. úr nagyon mérgesen állítja; a szakértőt pedig nagyon érdekelte volna, hogy Szt. úr nagy haragjának tárgyi okát kifejtse előtte. Jelen esetben egyedül csak arra szorítkozunk, hogy azokat, mint olyanokat, melyek nem hibák, egyszerűen visszautasítsuk, annál is inkább, mert azok nagy részben nagyon is magukon viselik Sztérényi úr individuális nézeteit, melyeknek elfogadása nélkül is állhat még valaki a tudomány színvonalán.

Válaszunkat befejezve, legyen szabad még teljes tisztelettel reá mutatnunk azon fenhéjázó modorra, a melyben Sztérényi úr velünk

beszél. Valóban nagyon sajnálatos tény, hogy akad egy olyan bíráló is; a ki jóakaró, objektív kritikus képében, önhittségében neki szilajodva, minden alap nélkül vágja a szerzők szeme közé «a hazafiatlanság, tudatlanság és írni nem tudás» súlyos vádjait. Valóban jogos lenne megkérdezni, mi bátorította fel őt ilyen hangú bírálatra? Talán eddigi tudományos (?) és irodalmi működése?! Hogy Szterényi úrnak könyvünket *ily módon* ismertetni volt-e joga és alapja, annak elbírálását nyugodt lélekkel bízzuk az olvasóra; sértő tendenciáját pedig a leghatározottabban visszautasítva, figyelembe nem vesszük.

VÁNGEL J. és SEEMAYER V.

A polgári iskolák reformjához. II. rész: A reform sikerei és tervjavaslat. Irta *Baranyai Gyula* a szegedi III. ker. állami polgári iskola igazgatója, Szeged, 1899. 36 lap. Ára 30 kr.

Az I. részt 1897-ben tette közzé a szerző, a mikor a reformmunkálatok erősebb lépésekkel kezdtek indulni. Abban már a hét osztályú polgáriskola mellett foglal állást, bár megenged négy osztályút is; a teljes polgáriskolának önkénytesi jogot s általában az érettségi bizonyítványoknak speciális jogosítványain (egyetem, kereskedelmi szakpályák) kívül valamennyi más jogosítványát követeli; a felső kereskedelmi iskolák egy részét vissza kívánja alakítani polgáriskolákká; a jelenlegi tanárképzőintézetek megtartását, de kifejlesztését kívánja.

A mostani II. rész számba veszi a reform eddigi sikereit, kiemelve a főbb mozzanatokat. Ezek: Wlassics miniszternek 1898 októberében a Közoktatási Tanácshoz intézett rendelete, melylyel a Tanácsot a reformmunkálatok megindítására fölhívja, különösen rámutatva a qualificatiók kérdésére. Második: Heinrich Gusztávnak a Magyar Pæd. Társ. mult évi nagygyűlését megnyitó elnöki beszéde, a melyet majdnem egész terjedelmében közöl s csupán a népoktatási jelleg megtartására vonatkozólag foglal el ellenkező álláspontot. Harmadik: a miniszternek a mult évi költségvetés tárgyalásakor mondott beszéde, a mely az országgyűlés előtt jelzi az irányt, a melyben a polgáriskolai reformot létesíteni akarja, kifejezvé az is, hogy a különböző szervezeti javaslatok eltérése már csak kevésbé lényeges részletekre vonatkozik. Negyedik: az Orsz. Közokt. Tanács javaslata. Ezen javaslat még vitás pontjaival szemben szerző álláspontja a következő: mellőzendő úgy a népoktatási, mint a középfokú jelző; a két tagozat elkülönülését célzó intézkedések elhagyandók, a polgáriskola egységes hét osztályú iskola legyen, egységes képesítésű és javadalmazású tanári karral, a teljes hét osztályú iskolát azonban lehet «felső polgári iskolának» nevezni a «főgymnasium» analogiájára.